

ТЕОРИИ И ХИПОТЕЗИ ЗА КАРАШОВЕНИТЕ

Красимир Кънчев

© Електронно списание ЛИТЕРАТУРЕН СВЯТ

<http://literaturensviat.com/?p=28176>

Югоизточна Европа е мултикултурен и мултиетнически регион. В него особено място заема областта Банат. От края на Първата световна война (1918 г.) е поделена между Кралство Румъния и Кралство на сърби, хървати и словенци (от 1929 г. - Югославия), след като през Средновековието е била част от България и Унгария, а по-късно и от Австрийската империя. Днес в Банат живеят румънци, унгарци, немци, сърби, хървати, българи, цигани, руснаци, рутени, чехи и други етноси, между които са и т. нар. „карашовени“. За всяка една от тези групи е написана огромна по обем литература, включително и за най-малко познатата на широката българска обществено общност на карашовените. Вече повече от два века български, сръбски, хърватски, унгарски, румънски, чешки и руски учени създават множество теории (често твърде противоречиви) за произхода, прародината, езика и културата на тези хора.

Карашовените (на ср. и хърв. ез. - карашовани, krasovani, karasovani, krasovanje, karasevci, korosek; рум. ез. - carasoveni, carsoveni, krashovans) са южнославянско население по език, католическо по вероизповедание, живеещо в долината на банатската река Карашова и западните склонове на планината Семеник. Днес живеят компактно в седем населени места (Карашова, Лупак, Нермет, Рафник, Клокотич, Водник и Ябалча), макар че в края на XIX век унгарският учен Геза Цирбус твърди, че все още крашовени живеят в Карлсдорф, Избишке, Николинце и др. Днес карашовенските селища административно са в румънските общини Карашова и Лупак в окръг (жудец) Караш Северин, с административен център град Решица. Фактът, че са заобиколени от православно румъноезично население и пропагандната дейност на хърватски и др. Католици, са важен фактор за самоопределянето им като етническа принадлежност. До края на XIX век никой не оспорва българския произход на тези 7500 хора, според официалното преброяване в Австро-Унгарската империя през 1896 г. След убедителната, но научно погрешна и антибългарска теория на професор Милетич от началото на XX век за сръбския произход, се наблюдава „откриване“ и засилен интерес от страна на сръбската наука и държава. В резултат на внушенията, че са сърби, карашовените започват да се възприемат като такива, и като сърби са отчетени на по-късните преброявания в Австро-Унгария и Румъния (напр. - 1968 г. - 6423 сърби-карашовени). Други, които протягат ръка са хърватите. Техните усилия се увенчават с пълен успех след разпадането на Югославия. На преброяване през 1992 г. от около 6500 карашовени, три хиляди се определят като „сърби“, а останалите - като „хървати“ или като карашовени. На преброяването вече през 2002 г., виждаме че 5581 вече са „хървати“, 17 - „сърби“, а 230 - като отделен карашовенски етнос. Нещо повече - тъй като Карашова се оказва регионът в Румъния с най-многочислено хърватско население, тук се разполага седалището на „Съюз на хърватите в Румъния“.

За целия този период (от нач. на XX век до днес) едва неколцина български умени отстояват аргументирано българският произход на карашовените.

Българската държава и българската наука са в дълг, защото като българско се приема и разглежда единствено населението в Северен Банат (Бешенов, Винга и техните колонии), бежанци след потушаване на Чипровското въстание през 1688 г. А от всички български посланици в Букурещ, единствено Стоян Петров Чомаков приема карашовените за българи и то в официален доклад от 8 юли 1942 г. В него четем: „...Като една трета група банатски българи, могат да се посочат т.нар. „карашовени“...техният брой е около 14000, земята е бедна...Тях сърбите считат за сърби, хърватите за хървати, самите те нямат българско чувство, а българската наука е разделена по въпроса за тяхната народностна принадлежност”.[1] Към днешна дата в науката са се наложили няколко теории за етническата принадлежност, език, прародина на карашовените. Ако за част от тези теории може да се каже, че търпят критика поради оскъдната изворова база и спецификата на езика, то други са повлияни от политиката и национализма.

1. Теории за български произход на карашовените. Всеизвестно е, че те имат най-много привърженици сред научната общност, но основно в миналото и то главно сред чуждите учени. За Блазиус Клайнер (унгарски учен, вероятно от български произход и написал през 1761 г. „История на България”!), карашовените са преселени българи-еретици (патарени и манихеи) от Видинското царство, приели католицизма[2]. Неговият сънародник Ортмайер през 1771 г. застъпва възгледа, че по време на управлението на унгарския крал Людовик I, през 1366 г. „много българи от католическа вяра” поради верски гонения в България се заселват в Южна Унгария (и изброява Каран Себеш, Слатина, Карашова)[3]. Истинското откритие за науката на карашовените и популяризирането им, обаче, принадлежи на Геза Цирбус. Унгарският учен с публикации в унгарскоезични и немскоезични издания, отстоява виждането си за българския произход на карашовените. Нещо повече - нарича ги „планински българи”. Описва обичаите, народопсихологията, селищата и пр. като български. Основание за това му дава епархийският летопис от с. Рафник, в който е записано: „...след като крал Людовик (Лайош) през 1366 г. по време на папа Урбан V заел България, за 30 дни 200000 души приели католическата вяра и България станала владение на унгарските крале. Българите католици предпочели да напуснат родината, а не вярата си и заедно със своите отци избягали при унгарския крал. Кралят им наредил да служат войници и заселил преселниците в районите на Липа, Каран Себеш, Рекаш, Лугош[4]. Други унгарски учени, заслужаващи внимание са: Феликс Каниц (според когото заселването на българикатолици, примесени с богомили и павликени прогонени от православно духовенство, в Карашова е станало през 1391 г.)[5] и Фрагиес Пеци (който се съгласява, че българите се заселват в Банат по времето на крал Лайош и войната му с българския цар Срацимир, само че през 1369 г.)[6]. За учените чехи и словаци карашовените са българи. За Фр.Миклошич са местно българско население от Банат [7], а Павел Шаварик разглежда подробно сведението на францисканския монах Гроздич, който „предназначил буквара си от 1779 г. за българите-ученици от неговата Карашевска епархия”[8]. Чешкият учител в Силистра Карел Махекоставя интересни сведения за карашовените от посещенията си в Банат[9]. Последният значим чужд учен, който поддържа българския произход на карашовените е руският учен Сырку[10].

Началото на българските проучвания е поставено едва в края на XIX век от Б. Цонев, който посещава района на Карашова и публикува *Annales Minorum (Romae, 1773, VIII, 195-196)*. В тях е описано покръстването в католическа вяра на десетина хиляди православни българи във Видинското царство през 1366 г., извършено от францискански монаси-минорити, изпратени от босненския епископ Перегрин. Новопокръстените Видинския край след завладяването му от турците през 1393 г. и са заселени в Банат от унгарския крал [11]. Следващите български учени, занимаващи се с проблема, са провокирани от антибългарската позиция по карашовенския въпрос на академик Любомир Милетич и от пасивността на българската държава. Банатският българин Георги Телбиз е убеден от срещите си с карашовените, че те са българи и езикът им е български [12]. С научни аргументи Карол Телбизов също доказва българския произход [13].

През последните години, тезата за българския произход на карашовените се отстоява от Максим Младенов [14], Благовест Нягулов [15], Пламен Павлов [16], Тодор Балкански [17], Даниела Андрей [18]. Интересна нотка добавя Благовест Нягулов, който допуска, че покатоличените през 1365 г. българи от Видинско, емигрират през 1393 г. в Южна Унгария и по-късно се смесват с емигрирало през XV-XVI в. Католическо население от Стара Сърбия и Албания. А Тодор Балкански и румънската българистка Даниела Андрей провеждат теренни проучвания в Карашова и Свиница през 90-те г. на XX век, плод на което са публикуваната информация за езика, топонимията и бита. Изследователите определят карашовенското население като чисто българско, съхранило много от чертите на своите средновековни прадеди от Видинско, и дори определят прародината - района около село Ново село, Видинско.

2. Теории за сръбския произход. Тезата за сръбския произход на карашовените е прокарана и изказана за първи път от българския учен, професор Любомир Милетич през 1900 г. [19] Тя не е защитена с научни аргументи, проф. Милетич не е посетил карашовенските селища, нито се познава с карашовени и пренебрегва говорът и ономастиката им. Въпреки теренните проучвания и публикуваните изследвания на български учени, отстояващи българския произход на карашовените, „трудът“ на Милетич дава горчиви плодове и печели последователи. Първият сръбски учен е И. Живойнович, който публикува през 1907 г. [20] През следващите десетилетия му пригласят и други сръбски „учени“: Йован Арделянович [21], М. Московлевич [22], Иван Попович [23]. От по-ново време са изследванията на П. Влахович [24], Н. Жутич [25], Павле Ивич [26]. Според последния, карашовенският говор е тимошко-лужички диалект на сръбския език. Основните аргументи на привържениците на сръбската теза, най-систематично оформени от С. Чакич са: наличие на падежна система в карашовенския говор (но не бива да се забравя, че когато предците им напускат родината си, техният български език още не е напълно аналитичен) и наличието на сръбски преселнически вълни в Банат (княз Георги Бранкович през 1423 г. с 2 хил. семейства, патриарх Арсений Черноевич през 1690 г. с 30 хил. семейства) [27]. През 1935 г. румънският учен Георге Котошман, защитавайки сръбската теза, приема времето на заселване след Косовската битка през 1389 г. [28] Друг румънски славист - Виктор Вескуизследва влиянието на румънския език върху „сръбския“ карашовенски говор (удвояване на допълнението, винителен падеж вместо

предложен и творителен и пр.)[29]. Първият румънски учен, обаче, който обръща внимание на карашовените е славистът от сръбски произход Емил Петрович, професор в Клуж и Букурещ. В крайно интересна монография и редица статии, той изследва езика и миналото на карашовените, за да направи изводите, че те са сърби, заселили се в Банат след XV век, а езикът им е от косовско-ресавски тип[30]. Друг сръбин от Румънски Банат - Миле Томич въпреки, че също твърди, че карашовенският говор е сръбски от „тимошко-лужнички тип”, все пак признава: „има известни черти от някои български и македонски говори, а най-големи са разликите в лексиката и фонетиката...имената са сръбски, но се чувства румънско и немско-унгарско влияние”[31]. Друг румънски гражданин - Михай (Миля) Н. Радан, този път карашовенин, също се поддава на инсинуациите и отстоява сръбската теза и стига по-далече, като твърди, че „целият Банат е бил населен със сърби-карашевици, които са асимилирани от румънците и само Карашова и Свиница са оцелели”[32].

3. Теории за хърватски произход. Хърватинът, който става автор на тезата за хърватския произход и идентичност на карашовените е професор П. Влашич. Според него „карашовените са единствено хървати, запазили в най-чист вид „лимба илирика”[33]. В междувоенния период други сериозни учени не споделят идеите на Влашич. Дейността на хърватски свещеници, учители и други пропагандатори, и особено отделянето на Република Хърватска като независима държава, прави актуална и много популярна хърватската теза. Тя е основна тема в изследванията на хърватите Ст. Крпан[34], Йосип Лисач[35], Саня Вулич[36], а напоследък - от карашовенина с хърватско самосъзнание Иван Бирта[37].

4. Карашовените – чехи. През 1939 г. румънският учен Барбулеску отрича популярната по това време теза за сръбския произход на карашовените. Той идентифицира последните като чехи[38], игнорирайки сериозни лингвистични и исторически истини за южнославянския им произход. Поради тези причини идеите на Барбулеску не намират последователи сред сериозните учени.

5. Теория за смесения произход на карашовените. През същата 1939 г. отново румънски учен, Траян Симу, повдига карашовенския въпрос. Напълно в духа на великорумънския шовинизъм подменя истината. Отрича българския произход на карашовените, използвайки етнонима „славянски”. Твърдо заявява: „карашовените не са от чисто славянско потекло, а са славяно-румънска смес с албанско проникване”[39].

6. Теория за карашовените като отделен етнос. Повлияни от идеите на Траян Симу и решенията на Коминтерна за раздробяване на балканските нации, и най-вече на българската (б.а. - „македонска”, „тракийска”, „добруджанска”, „торлашка” отделни нации), авторите на сръбската „Мала енциклопедија” с лека ръка обявяват карашовените за отделен, самостоятелен етнос, който „има прилики с хървати, сърби, българи и румънци, но без да е идентичен с тях”[40].

Изминалите 250 години, откакто карашовените са обект на научен интерес, като че ли не са достатъчни, за да се достигне до общоприетата истина за произхода на тази общност. Напротив, създадените няколко теории са толкова отдалечени една от друга, че звучат абсурдно. В много от тях, чистата наука е подменена с аргументи, обслужващи пристрастията на „изследователите”. Жалко за нас, българите, защото без съмнение карашовените са старо българско население, със

запазени живи и уникални черти на езика и културата от времето на средновековието, а поради безхабрието на българската държава и власти са окончателно загубени за българския род.

Бележки:

- [1] Младенов, М., Ник. Жечев, Бл. Нягулов. Българите в Румъния XVII-XX век. Документи и материали. София, 1994, с. 334-345
- [2] Клайнер, Бл. История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г. С., 1977, с. 134-135
- [3] Ort Mayer. Tort. Adattar, 1871, p. 610
- [4] Czirbusz, G. Del Magyarorszagoi Bolgarok. Etnologiaimaganzajsa. Temesvarott, 1882, p. 35-36; Цирбус, Г. Южноунгарските българи. - В: Периодично списание на Българско книжовно дружество. София, 1884, кн. XII, с. 65-74; кн. XIII, с. 31-51
- [5] Kanitz, F. Donau-Bulgarien und der Balkan. I, 1882, p. 132
- [6] Pesty, F. Krassoszoenyemegye tortenete. Budapest, II, 1884, p. 256-258
- [7] Mikloschic. Die sprache der Bulgaren in Siebenburen, 1856
- [8] Schsfarik, P. Geschihte der Sudslavischen y Literatur, II, p. 101
- [9] Махек, К. Пътеписни бележки. - В: Училищен преглед. С., 1898, с. 825-826
- [10] Сырку, П. А. Наречие карашевцев. - В: Изв. Отд. Русского языка и словесности имп. Академии и наук. Санктпетербург, т. 4, кн. 2, 1899, с. 641-660
- [11] Цонев, Б. Трансилванските българи и техните молитви. - В: Български преглед. С., II, 1884, кн. 1, с. 44-45
- [12] Телбиз, Г. Банатските българи. - В: Нация и политика. С., 1937, бр. 3-5, с. 69-70
- [13] Telbizov, K. La question de l'origine definitive. - В: Etudes Balkanique. Sofia, 1977, № 4, p. 89-91
- [14] Младенов, М. Българските говори в Румъния. С., 1993, с. 54
- [15] Нягулов, Бл. Сърби, хървати...или българи. - В: Балканите днес. С., 4-10 февруари 1994, бр. 1 (28), с. 8
- [16] Павлов, Пл. Българите извън България. - В: <http://www.vmro-Rousse.hit.bg>
- [17] Балкански, Т. Карашовените са забравените българи в Северински Банат. - В: Македония. С., бр. 18, 10-17 май 1994, с. 9; Балкански, Т., Д. Андрей. Модалният глагол „лам” в говорите на южнобанатските българи. - В: Български език. С., 1995, кн. 1-2, с. 107-117
- [18] Андрей, Д. Свиница и свиничанските българи. Велико Търново, 1998, с. 15, 80, 149-155
- [19] Милетич, Л. Книжнината и езикът на банатските българи. - В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., 1900, кн. XVI-XVII, с. 485-531; Miletic, Lj. Veber die Sprache und Herkunft der sog. Krasovaner in Sud-Ungarn. - В: Archiv fur slavische Philologie. Berlin, 1903, XXV, p. 161-180
- [20] Живойнович, И. Крашовани (краша-крашевци) бележке, народни обичаи и примери језика. - В: Летопис Матице Српске. Београд, 1907, кн. 6
- [21] Арделјанович, Й. Трагови нај стариот словенског слоја у Баната. - В: Лужнословенски филолог. Београд, 1925, VII, с. 229-231
- [22] Московлевич, М. Дијалектолошка карта Войводине. Београд, 1938

- [23]Popovic, Ivan. Istorija srpskohrvatskog jezika. Novi Sad, 1955
- [24]Влахович, П. Неке етничке одреднице крашована. - В: Книжевни живот. Београд, 1992, бр. 4
- [25]Жутич, Н. Крашовани. - В: Istorija 20 века. Београд, 2005, бр. 2
- [26]Ivic, P. Odnos između karasevskog govora. - В: Makedonski jazik, XL- XLI, 1989-1990, str. 201-215; Dialektologija srpskohrvatskog jezika. Novi Sad, 1956, str. 320
- [27]Чакич, С. Велика Сеоба Срба 1689-1690 г. и Патриарх Арсеније III Црнојевић. Нови Сад, 1982
- [28]Kotosman, G. Din trecutul Banatului. Timisoara, 1935, I, p. 101-113
- [29]Веску, В. Румынскоје влияние на синтаксисе сербског диалекта в Банате. - В: Romanoslavica, 1958, №1, p. 70-72; Observatii asupra contactelor lingvistice romano-sirbe in Banat . - В: Analele universitatii din Bucuresti. 1970, p. 131-138
- [30]Petrovici, Em. Graiul carasovenilor. Bucuresti, 1935
- [31]Tomici, M. Antroponimija Karasevaca. - В: Зборник за филологији и лингвистику. Нови Сад, кн. XV/2, 1972, 213-226; Tomici, M. Uni tatea graiurilor carasovene. - В: Studii de limba literature si folklоре. Resitsa, 1971; Tomici, M. Elemente romanesti in antroponimia carasovenilor. - В: Studii si cercatari lingvistice. Bukuresti, 1974, № 1, 45-60
- [32]Радан, М. Реципрочни српско-румански и прожимана огледани у алмашкој односно карашевској топонимију и последица тог више вековног процеса. - В: Книжевни живот, 1992, бр. 3 (90), 11-15
- [33]Vlasic, P. Hrvati u Rumunskoj. Beograd, 1928
- [34]Krgan, St. Hrvati u Keci. Zagreb, 1983
- [35]Lisac, J. Govori karasovenskih I kosovskih hrvata. - В: Kolo, №20, 2001
- [36]Vulic, S. Osvrt na karasevske govore. - В: Tjedan Hrvata iz Rumunske. Zagreb, 1994, str. 19-24
- [37]Birta, Iv. Karasevaci. - В: Narodne umotvorinea sa etnoloskim osvrtom. Bukuresti, 1993
- [38]Barbulescu, I. Carasoveni din Banat sint sirbocroati nu cehi. - В: Arhiva. Iasi, 1939, № 1-2, 99-101
- [39]Simu, Tr. Originea crasovenilor. Lugoj, 1939
- [40]Мала енциклопедија. Београд, 1986, с. 390